

Arafat

HAC

Kâbe ve etrafındaki kutsal mekânları
ibadet niyeti ve şartıyla belirli
zamanlarda ziyaret etmek.

Arapça'da "görmek, yönelmek; ziyaret etmek" anlamlarına gelen *hac*, İslam dini açısından imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zamanlarda Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina gibi kutsal yerleri ziyaret ederek belirli görevleri yerine getirmesini ifade eder. Hac Kur'an-ı Kerim'de yoluna gücü yetenlerin yerine getirmesinin Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı olarak tanımlanan bir ibadettir (Âl-i İmrân 3/97).

İslam'ın beş şartından biri kabul edilen hac ibadetinin, kökleri Hz. Âdem'e kadar uzansa da insanları bunun için Mekke'ye davet etmek Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil zamanına dayanır. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın emriyle Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil'in Kâbe'yi inşa ettiği ve sonrasında insanları hac ibadetine çağırdıkları bildirilmektedir (Bakara 2/125-127; Hac 22/27).

Haccın müslümanların hayatında bireysel ve merkezî bir konumu bulunmaktadır. Bu husus onun insanlar ve toplum üzerindeki dönüştürücü tesiri ile ilgilidir ve bir eğitim niteliği taşımasını beraberinde getirmektedir.

Haccın bireysel açıdan dönüştürücü etkisi müslümanların fiziksel ve ruhsal olarak Allah'a yaklaşma duygusunu yaşamalarıyla ilgilidir. Buna göre *Beytullah* (Allah'ın evi) olarak nitelenen (Bakara 2/125) Kâbe'de bulunmak bir anlamda Allah'ın misafiri olmak mânasına gelmektedir. Kâbe'ye "Beytullah" (Allah'ın evi) denilmesi, İslam'a göre Allah'a ibadet etmek amacıyla yeryüzünde inşa edilen ilk mabet olmasına dayanır (Âl-i İmrân 3/96). Kâbe, tevhid inancının sembolüdür ve tüm Müslümanların namaz kılarken yöneldiği kible olarak da kut-

sal kabul edilir. Bu nedenle, Allah'ın misafiri olmak tevhidin bir manada somut sembolü kabul edilen Kâbe'de tevhidin tezahürlerine fiziksel manada şahit ve dahil olmak, ruhsal olarak da tevhide yönelişin anlamını tecrübe etmek manasına gelmektedir.

İslam'da hac ibadetinin kişiyi geçmiş günahlarından temizleyeceğinin belirtilmesi haccı, inanan insan için yeniden oluş imkânı kılmaktadır. Bu durum insanın kendini yenilemek üzere eğitmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi açısından haccın eğitim yönüne işaret etmektedir.

Hac ibadeti varlık ve tabiat bilinci açısından da önemli kazanımları içermektedir. Hac esnasında insanın ağaçlara, hayvanlara ve genel olarak tabiata zarar vermesinin yasak olması, tabiatın varlığına ve işleyişine zarar verecek davranışların bir ibadetin yerine getirilmesine engel teşkil eden unsurlar olarak kabul edilmesi, insanı tabiat ile ilişkisini yeniden düşünmesine ve tabiata karşı duyarlılığının artmasına götüren bir yoldur.

Hac farklılıklarla bir arada yaşama kültürünün tecrübe edildiği bir ibadettir. Kur'an-ı Kerim'de insanların farklı kavimlere ayrılmasının temel hikmetlerinden biri olarak tanışıp kaynaşmanın gerçekleşmesi vurgulanmaktadır (Hucurât 49/13). Hac bu hikmetin tecrübe edildiği ortamların başında gelmektedir. Bunun yanında farklılıkların iyiliği içeren ortak bir amaç etrafında birleştiğinde hem bireyler hem de toplumlar için zenginliğe dönüşeceğine; farklılıklardan bütünlüşmeye geçişin nasıl sağlanabileceğine dair örnek oluşturmaktadır.

Hac, aynı zamanda geçmiş peygamberlerin ve özellikle Hz. Muhammed'in hak uğruna verdikleri mücadeleleri hatırlamak anlamını da taşır. Hac sırasında müslümanlar, asırlar boyunca birçok müminin namaz, dua ve niyazlarına sahne olan manevi atmosferde bulunarak, tarihin yeniden canlandığını hissetme imkânı bulurlar. Bu ibadet, tarih şuuru çerçevesinde geçmişin hatıralarını ve değerlerini somut hale getirerek müminlerin imanlarını tazelemelerine ve kimliklerini pekiştirmelerine zemin kurar. Dolayısıyla hac soyut kavram ve değerlerin aktarılmasında ve içselleştirilmesinde din eğitimi açısından önemli bir yere sahiptir.

Tarihî süreçte hac, aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kültürel bir merkez olma özelliği de taşımıştır. İslam öncesi dönemde, Arap yarımadasının dört bir yanından insanlar hac amacıyla Mekke'ye gelir, ibadetlerinin yanı sıra ticarî ve sosyal faaliyetlerde bulunurlardı. Hac mevsiminde kurulan panayır, bu faaliyetlerin merkezi haline gelmiştir. Bu sosyal ve siyasî ilişkiler, kabileler arası bağları güçlendirir ve bölgedeki siyasî dengeyi etkilerdi. Ayrıca düzenlenen şiir meclisleri ve kültürel faaliyetler,

kabilelerin kültürel kimliklerini ifade etmelerine ve sosyal tavırlarını belirlemelerine katkı sağladı. Bu bağlamda, hac ibadeti ruhsal bir deneyim olmasının ötesinde toplumsal bağların güçlendiği, ticaretin geliştiği ve kültürel etkileşimlerin yaşandığı bir platform olarak da önemli bir rol oynardı. İslam'dan önce de var olan bu gelenek, İslam'ın gelişyle birlikte ibadet boyutunda daha da derinleşmiş ve evrensel bir anlam kazanmıştır.

Hz. Muhammed hac mevsiminde toplanan insan topluluklarını, İslam'ı tebliğ etmek için bir fırsat olarak değerlendirmiş; bu mevsimde yapılan görüşmeler, İslam'ın yayılmasında etkili olmuştur.

Özellikle Medine'den gelen Hazrec Kabilesi ile yapılan görüşmeler, İslam'ın Medine'de yayılmasına ve bu şehrin İslam'ın merkezi haline gelmesine yol açtı. Müslüman toplulukların bir araya gelmesinde önemli bir vasıta haline geldi. Hac dolayısıyla Mekke, farklı bölgelerden gelen ticari malların el değiştirdiği, kültürel ve sosyal etkileşimlerin yaşandığı bir merkez niteliği taşımaktaydı.

Bilhassa hicret sonrasında Medine'de kurulmaya başlayan devlet ile birlikte haccın önemi daha da artmıştır. Hz. Peygamber'in Veda haccında yaptığı konuşmalar, İslam'ın sosyal, ekonomik ve siyasî hayatını şekillendiren temel ilkelerini kapsar. Bu konuşmalar, insan canının, malının ve onurunun kutsallığından, faiz ve kan davalarının kaldırılmasına, kadın haklarının korunmasına ve toplumsal adaletin sağlanmasına kadar birçok önemli konuyu içermektedir. Bu ilkeler, haccın sadece bir ibadet değil aynı zamanda toplumsal düzeni sağlayan kuralların bütün müslümanlar arasında yayılmasını sağlayan bir platform olduğunu göstermektedir.

Sonraki yüzyıllarda da hac, bilginin ve kültürün yayılmasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden gelen âlimler, Mekke ve Medine'de bir araya gelmiş, burada ders almış ve ilmî tartışmalarda bulunmuşlardır. İslam dünyasında bilginin yayılmasında haccın önemini gösteren en iyi örneklerden biri, İmam Mâlik'in *Muvatta*'nın ve Mâlikî mezhebinin Endülüs'e taşınmasıdır. Endülüslüler, Hicaz'a düzenledikleri seferlerle, özellikle Medine'deki İmam Mâlik ve onun öğrencilerinden ilim öğrenerek Mâlikî mezhebinin Endülüs'te yayılmasını sağlamışlardır. Bu âlimler, Hicaz'a yaptıkları hac yolculuklarında sadece Mekke ve Medine'de değil uğradıkları diğer şehirlerde de birçok âlimle karşılaşmış, onlardan dersler almış ve ilmî meseleleri tartışmışlardır. Bu sayede, hac yolculukları bilginin ve yeni fikirlerin yayılmasında etkin bir araç olmuştur. Örneğin İbn Battûta, yaptığı altı hac sırasında farklı bölgelerde birçok âlim ve devlet adamıyla görüşmüş, bu

karşılaşmalar sayesinde İslam dünyasının dört bir yanındaki ilmî ve kültürel gelişmeleri gözlemleme fırsatı bulmuştur. Ayrıca hac yolculukları sırasında yapılan bu gözlemler ve edinilen bilgiler, seyahatnameler aracılığıyla geniş kitlelere aktarılmıştır. Nasır-ı Hüsrev gibi seyyahlar, yaptıkları hac yolculuklarında sadece dini görevlerini yerine getirmekle kalmamış, aynı zamanda gezip gördükleri yerler hakkında coğrafi, tarihi ve sosyal bilgiler de derlemişlerdir. Seyahatnameler, bu bilgilerin kalıcı hale gelmesini sağladığı gibi İslam dünyasının çeşitli bölgelerinden gelen hacıların kültürel birikimlerini, gelenek ve göreneklerini, haccın yerine getirilişi esnasında karşılaştıkları farklı uygulamaları ve bu kutsal mekânlarda zaman içinde meydana gelen değişiklikleri kaydetmeleri açısından da büyük önem taşımaktadır. İbn Cübeyr'in (ö. 1217) *er-Rihle* adlı eseri bunlardan biridir. Yine Abderî'nin hac yolculuğu sırasında edindiği coğrafi, sosyal, ilmî ve kültürel gözlemlerini, tanıştığı âlimler hakkındaki izlenimlerini ve bu âlimlerden aldığı dersleri ihtiva eden *Rihletü'l-Mağribiyye* adlı eseri de söz konusu seyahatnameler arasında yer almaktadır. En meşhur seyahatname yazarlarından biri olan İbn Battûta da hac niyetiyle 1325 yılında Tanca'dan yola çıkmış ve yaklaşık otuz yıl süren seyahati boyunca Kuzey Afrika, Mısır, Suriye, Haremeyn, Yemen, Güney Afrika sahilleri, Irak, İran, Anadolu, Kafkasya ve Uzakdoğu'yu dolaşmıştır. Bu eser, onun hac ve diğer yolculukları boyunca gözlemlediği sosyal, kültürel ve dinî hayatı ayrıntılı bir şekilde anlatır. Hac vesilesiyle yazılan bu eserler İslam dünyasında bilginin aktarımı ve kültürel etkileşim için önemli kaynaklar olarak kabul edilmektedir.

Hac yolculuklarını konu edinen metinler, Osmanlı dönemi Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Bu seyahatnameler, genellikle Osmanlı'nın yönetici zümresine mensup âlimler ve devlet adamları tarafından kaleme alınmıştır. Hac seyahatnamelerinin telif sebepleri, yazarlarının inanç, eğitim ve bakış açılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, bir devlet adamı ya da âlimin yazdığı hac seyahatnamesi, genellikle daha resmi ve dini pratikler üzerine yoğunlaşırken, sıradan bir vatandaşın seyahatnamesi, günlük yaşam, yerel gelenekler ve toplumsal gözlemler üzerine daha fazla bilgi verebilmektedir. Bu metinlerde, Peygamber ve sahabelerinin eylemleri gibi olayların yanı sıra, belli başlı camilere ait tarihî bilgilere de yer verilmiştir. Bunun yanında hac yolculuğu sırasında konaklama yapılan menzillerdeki vakıf hayrat yapılarının mevcut durumları, mimari özellikleri ve buralarda sunulan hizmetler hakkında ayrıntılı bilgiler de bulunmaktadır. Dolayısıyla bu eserler, sadece hac yolculuğu deneyimlerini paylaşmakla kalmamış, aynı zamanda kaleme

alındıkları dönemde Osmanlı coğrafyasını, uğranılan menzillerin topografik özelliklerini, tarihî şahsiyetleri ve olayları da içeren, Osmanlı coğrafyasında yer alan önemli yerleşim birimlerinin gelişimi hakkında dolaylı fakat değerli bilgiler sunmuştur. Bu sebeple, kaleme alındıkları dönem ve takip edilen yollar bakımından farklılık gösteren hac seyahatnameleri, dönemin kültürel ve sosyal hayatına dair içerdikleri zengin bilgiler sebebiyle de önemli tarihî vesikalar olarak kabul edilir.

Hac seyahatnameleri, Osmanlı toplumunun farklı kesimlerini ve gruplarını tanımada önemli bir kaynak olarak kabul edilir. Müelliflerin eserleri kaleme alırken kendi dönemlerindeki toplumsal yapıyı, inançları ve gelenekleri yansıtmaları, bu eserlerin tarihsel ve sosyokültürel açıdan değerli kalmaktadır.

Hac seyahatnameleri, genel olarak "menâsik-i hac" ve "menâzil-i hac" başlıkları altında incelenebilir. Menâsik-i haclar, haccın şartları ve hac sırasında yerine getirilmesi gereken vazifelerle ilgili hac el kitapları niteliğindedir. Menâzil-i haclar ise hac güzergâhındaki menzilleri yani konaklama yerlerini, buralardaki vakıf eserlerini, mimari yapıları ve sunulan hizmetleri anlatır. Bu yönüyle hac seyahatnameleri, sadece dinî rehberlik sunmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel, sosyal ve mimari bilgiler de sunar.

Hac, İslam'ın başlangıcından itibaren müslümanların sadece dinî vecibelerini yerine getirdikleri bir ibadet olarak kalmamış, aynı zamanda müslüman toplulukların bilgi, kültür ve siyasî organizasyonlar açısından bir araya geldikleri bir merkez haline gelmiştir. Bu durum, hac ibadetinin, İslam dünyasında ilim ve kültürün yayılmasında, toplumsal düzenin sağlanmasında ve İslam'ın ilkelerinin müslüman toplumlar arasında kökleşmesinde önemli bir vasıta olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abderî, Ebû Muhammed. *er-Rihletü'l-Mağribiyye*. Bûne 2007.
- Bal, Faruk. "VII-XIII. Yüzyıllarda İslam Dünyasında Bilginin Aktarımında ve Ticari Faaliyetlerin Gelişiminde Haccın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme". *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 4/1 (2019), s. 15-28.
- Coşkun, Menderes. "Osmanlı Hac Seyahatnamelerinde Hac Yolculuğu". *Osmanlı Ansiklopedisi*. C. IV, Ankara 2000.
- Eroğlu Memiş, Şerife. "17. ve 18. Yüzyıllarda Osmanlı Mısır Hac Güzergâhı-Kahire'den Mekke'ye Hac Menzilleri". *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4/2 (2020), s. 39-63.
- a.mlf. "Tarihî Bir Vesika Olarak Hac Seyahatnameleri: Morali Bahtî'nin 'Manzûme fi-Menâsiki'l-Hacc' Örneği". *XVIII. Türk Tarih Kongresi*, 1-5 Eylül 2018, Kongreye Sunulan Bildiriler. haz. S. Nurdan – M. Özler. Ankara 2022, VII, 597-618.
- Faruqi, Suraiya. *Hacılar ve Sultanlar; Osmanlı Döneminde Hac: 1517-1638*. çev. G. Çağalı Güven. İstanbul 1995.
- Görgün, Tahsin. "Hac (Haccın Hikmeti)". *DİA*. 1996, XIV, 397-399.
- Gürer, Banu. *Din Derslerinde İbadet Öğretimi*. İstanbul 2024.
- İbn Battûta. *er-Rihle*. Beyrut 2006.
- İbn Cübeyr. *er-Rihle*. Beyrut 1964.
- Öğüt, Salim. "Hac (Hac ile İlgili Fıkhi Hükümler)". *DİA*. 1996,

XIV, 389-397.

Özaydın, Abdülkerim. "Hac (İslâm'da Hac)". *DİA*. 1996, XIV, 386-389.Özcan, Abdülkadir. "Hac (Osmanlı Dönemi)". *DİA*. 1996, XIV, 400-408.

Banu GÜNER

Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ

(1967-.)

Ankara'da bir devlet üniversitesi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1933 Üniversite Reformu ile Osmanlı'dan devralınan İstanbul'daki eğitim kurumları İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi olarak yeniden yapılandırılmış, 1946 yılında kurulan Ankara Üniversitesi ile Türkiye'deki üniversite sayısı üçe çıkmıştır.

1950 yılında girilen yeni dönem Türkiye'de üniversitelerin gelişiminde de önemli bir aşama olmuştur. 1955-59 yılları arasında mevcut üç üniversiteye ilave olarak 1955 yılında Trabzon'da Karadeniz Teknik, İzmir'de Ege, 1957 yılında Erzurum'da Atatürk, 1959 yılında Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi kurularak ülkedeki toplam üniversite sayısı yediye çıkarılmıştır. 1950'lerin ikinci yarısında üniversite sayısındaki bu sıçramadan sekiz yıl sonra 8 Temmuz 1967 tarihinde Ankara'da kurulan Hacettepe Üniversitesi ülkenin sekizinci üniversitesi olarak Türkiye'nin yükseköğretim kurumları arasındaki yerini almıştır.

Hacettepe Üniversitesi, kuruluş öncesi ve sonrası süreçleriyle, kendisinden önce ve sonra kurulan üniversiteler arasında farklı bir yere sahiptir. Kuruluşunda ön plana çıkan ilk özellik Hacettepe Çocuk Sağlığı Kürsüsü'nün 1954 yılında faaliyete geçmesidir. Bu yıllarda yüksek çocuk ölümleri genç

Cumhuriyet'in en can yakıcı sorunu olmaya devam ediyordu. Kürsünün kuruluşunu dayandırdığı misyon, üniversitenin kuruluş sonrası aşamalarında da yol gösterici olmaya devam etmiştir. İkinci önemli ve ayırt edici özelliği ise sosyal girişimciliğin ülkedeki ilk örneği olmasıdır. Hacettepe'nin kuruluş serüveni aynı zamanda vakıf üniversitelerinin önünü açan bir tecrübe birikimini de sağlamıştır.

Resmî olarak 1967 yılında faaliyete başlamasına rağmen Hacettepe'nin kuruluş süreci çok daha erken tarihlerde kurucu rektör İhsan Doğramacı'nın "Türkiye'nin en iyi çocuk hastanesi kurma" hayalleri ile başlatılır. Doğramacı önce 2 Şubat 1954 tarihinde, Ankara Üniversitesi'ne bağlı Hacettepe Çocuk Sağlığı Kürsüsü'nü kurmuş, kürsü 1958 yılında Hacettepe Çocuk Sağlığı Enstitüsü ve Çocuk Hastanesi'ne dönüştürülmüştü. 1963 yılında Ankara Üniversitesi'ne bağlı ikinci bir Tıp Fakültesi olarak Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'ne dönüştürüldü.

Aynı yıl Hacettepe Tıp Fakültesi'ne bağlı olarak Türkiye'nin ikinci Diş Hekimliği Yüksekokulu açıldı. 1965 yılında Hacettepe adı altında açılan bu yeni eğitim kurumlarının koordinasyonunu sağlamak üzere Hacettepe Bilim Merkezi kuruldu. 1966 yılında, önce Hacettepe Tıp Merkezi sonra da Hacettepe Tıp Merkezi Hastanesi hizmete alındı. Nihayet 8 Temmuz 1967 tarihinde çıkarılan 892 sayılı kanunla Hacettepe Üniversitesi resmen kurulmuş oldu.

Kuruluşunda Tıp, Sağlık Bilimleri, Fen ve Sosyal Bilimler fakülteleri olmak üzere dört fakülte ile eğitime başlayan ve peş peşe açılan yeni fakülte, yüksekokul ve bölümlerle hızla büyüyen üniversitede tıp ve sağlık bilimleri ile ilgili fakülte ve yüksekokullar Sıhhiye'deki merkez yerleşkesinde, diğer fakülte ve yüksekokullar ise Beytepe'deki yerleşkede hizmet vermeye başladı. Üniversitenin, Sıhhiye ve Beytepe yerleşkeleri dışında, Beşevler, Sincan, Polatlı ve Bala'da da meslek yüksekokulu, müze, kütüphane hizmetlerinin verildiği yerleşkeleri de bulunmaktadır.

Türkiye'nin eğitim, araştırma, kültür ve sanat alanlarında öncülük etmiş üniversitelerden biri olan Hacettepe, günümüzde on altı fakülte, on beş enstitü, bir konservatuvar, iki yüksekokul, dört meslek yüksekokulu, doksan üç araştırma ve uygulama merkezi, Hacettepe Teknokent ve Hacettepe Teknokent Teknoloji Transfer Merkezi ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Üniversitede 1846'sı öğretim üyesi (profesör, doçent, doktor öğretim üyesi), 581'i öğretim görevlisi, 1574'ü araştırma görevlisi ve 503'ü yabancı uyruklu olmak üzere toplam 4504 akademik ve 7491 idarî personel görev yapmaktadır. Ön lisans, lisans, lisansüstü düzeylerde tıp ve